УДК 94(477) «1917/1921»:930.2
DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2026/3.7

Стоян Т.В.
https://orcid.org/0009-0009-3571-8438
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

«ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІЇ» ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО РЕКОНСТРУКЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.

У статті досліджено інформаційний, інтерпретаційний та джерелознавчий потенціал праці Володимира Винниченка «Відродження нації» для реконструкції політичних процесів Української революції 1917–1921 рр. Обґрунтовано доцільність розгляду цієї праці не як нейтральної хроніки подій, а як складного мемуарно-публіцистичного джерела, у якому поєднано безпосередній досвід учасника революційних подій, політичну рефлексію та ретроспективну оцінку рішень українського державного проводу. Розкрито особливості авторського бачення революційних трансформацій, зумовлені політичними переконаннями В. Винниченка, його участю в діяльності українських державних інституцій та подальшим осмисленням причин суспільно-політичних конфліктів і втрати державності. Проаналізовано можливості використання «Відродження нації» для вивчення діяльності Української Центральної Ради та Генерального секретаріату, українізації армії, взаємовідносин українських політичних сил із Тимчасовим урядом і більшовиками, функціонування Української Держави Павла Скоропадського, діяльності Директорії та чинників поразки революції. Окрему увагу приділено критичному опрацюванню джерела: встановленню авторської позиції, розмежуванню фактичної інформації та суб'єктивної інтерпретації, урахуванню політичного контексту створення тексту та зіставленню його свідчень з іншими джерелами й сучасною історіографією. Визначено хронологічні межі праці: основний виклад охоплює події від березня 1917 р. до грудня 1919 р., що обмежує її безпосереднє використання для вивчення подій 1920–1921 рр. Зроблено висновок, що «Відродження нації» доцільно використовувати комплексно – як джерело фактичної інформації, свідчення політичної культури революційної доби та пам'ятку української політичної думки, враховуючи суб'єктивність авторських оцінок і необхідність їх критичної верифікації.

Ключові слова: *Володимир Винниченко, «Відродження нації», Українська революція, Українська Центральна Рада, Директорія, мемуари, публіцистика, джерелознавство.*

Постановка проблеми. Українська революція 1917–1921 рр. належить до тих історичних процесів, реконструкція яких потребує поєднання різних типів джерел: нормативно-правових актів, протоколів політичних організацій, дипломатичних матеріалів, періодики, статистики, епістолярію, щоденників та мемуарів. Особливе місце серед них посідають тексти безпосередніх учасників революційних подій, оскільки вони дають змогу простежити не лише зовнішню послідовність подій, а й мотиви політичних рішень, внутрішні суперечності еліт, оцінки сучасників та механізми формування політичних стратегій. Одним із найважливіших таких джерел є тритомна праця Володимира Винниченка «Відродження нації», видана 1920 р. у Києві та Відні. Бібліографічні записи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського визначають її як історію Української революції від березня 1917 р. до грудня 1919 р. [1–3].

Винниченко був не стороннім спостерігачем, а одним із центральних діячів революційного періоду: членом Української Центральної Ради, Генеральним секретарем внутрішніх справ, одним із керівників українського соціал-демократичного руху, головою Директорії та безпосереднім учасником подій 1917–1919 рр. Саме тому його текст містить значний масив відомостей, які неможливо відтворити лише за офіційними документами. Водночас така близькість автора до подій породжує проблему суб'єктивності, політичної заангажованості та ретроспективної реконструкції власної діяльності [5–8].

© Стоян Т.В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема політичної спадщини Володимира Винниченка та його ролі в Українській революції має значну історіографічну традицію. Однією з фундаментальних праць української діаспорної історіографії є дослідження Григорія Костюка «Володимир Винниченко та його доба», у якому політична біографія діяча розглядається на широкому тлі суспільно-політичних процесів першої половини XX ст. [5]. Важливим етапом сучасного переосмислення спадщини Винниченка стала монографія Станіслава Кульчицького та Валерія Солдатенка «Володимир Винниченко», де простежено світоглядну еволюцію політика, його участь у революційних подіях та трансформацію політичних позицій [6].

Окремий напрям становлять дослідження світогляду Винниченка. С. Кульчицький наголошує на складній еволюції його політичних поглядів, що охоплювала соціал-демократичний, національно-державницький і соціалістичний компоненти [7]. Іван Лисяк-Рудницький, аналізуючи публіцистику Винниченка, звертав увагу на взаємодію національного і соціального чинників у його політичній концепції [8]. Важливий масив матеріалів представлено також у збірнику «Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка», підготовленому Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень НАН України [9].

Для реконструкції політичних процесів Української революції принципове значення мають праці Дмитра Дорошенка, Павла Христюка, Володимира Верстюка та документальні видання Української Центральної Ради [10–13]. Їх зіставлення з текстом Винниченка дає змогу розмежувати безпосередню інформацію учасника подій та його пізнішу інтерпретацію. Водночас спеціального системного дослідження «Відродження нації» саме як джерела для реконструкції політичних процесів революції, з акцентом на джерелознавчу критику, потребує подальшого розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є визначення можливостей і меж використання «Відродження нації» для реконструкції політичних процесів Української революції 1917–1921 рр. Реалізація цієї мети передбачає з'ясування характеру і структури праці як історичного джерела, окреслення її інформаційного потенціалу щодо ключових етапів революції, визначення специфіки авторських інтерпретацій та формулювання принципів критичного використання тексту.

Виклад основного матеріалу. Три частини праці «Відродження нації» вийшли друком 1920 р. у Києві та Відні у видавництві «Дзвін» [1–3]. Сам автор визначив працю як історію української революції, однак її жанрова природа значно складніша. Текст поєднує мемуарні свідчення, публіцистичну аргументацію, політичну полеміку та історичну реконструкцію.

Таке поєднання зумовлює подвійний характер джерела. З одного боку, Винниченко повідомляє про події, які спостерігав або в яких безпосередньо брав участь. З іншого – він інтерпретує їх через власний політичний досвід, оцінює діяльність інших діячів та обґрунтовує власне бачення причин успіхів і поразок українського державотворення. Безпосередня участь підвищує інформаційну цінність джерела, але не скасовує необхідності критики.

Для джерелознавчого аналізу доцільно розмежовувати щонайменше три рівні інформації. Перший – фактичний: назви органів влади, посади, послідовність політичних подій, зміст переговорів, рішення політичних інституцій. Другий – інтерпретаційний: авторські пояснення причин подій, оцінки політичних сил і діячів, визначення пріоритетів державної політики. Третій – автобіографічно-політичний: саморепрезентація Винниченка, пояснення власних рішень, аргументація політичної позиції та формування образу революційного діяча.

Одним із найцінніших напрямів використання «Відродження нації» є реконструкція діяльності Української Центральної Ради та Генерального секретаріату. Винниченко не лише описував діяльність цих органів, а й сам був безпосередньо залучений до їх роботи. Тому його текст містить відомості про політичну логіку прийняття рішень, взаємодію українських партій, суперечності між автономістськими та самостійницькими орієнтаціями, а також про складні відносини з Тимчасовим урядом.

Особливо важливим є питання співвідношення представницької та виконавчої влади. Центральна Рада прагнула легітимізувати український політичний рух через широку суспільну репрезентацію, тоді як Генеральний секретаріат поступово перетворювався на орган практичного управління. У «Відродженні нації» ця трансформація подається як процес боротьби за політичні повноваження та визначення меж української автономії [1].

Важливою для джерелознавця є авторська оцінка ролі соціальних груп у революції. Винниченко прагнув пояснити, чому український рух

не завжди мав достатню підтримку в містах, серед робітництва та частини військовослужбовців. Його спостереження дають матеріал для вивчення не лише інституційної історії, а й соціальної бази революційної політики. Водночас тут особливо відчутним є вплив соціалістичних переконань автора, що зумовлює необхідність порівняння його оцінок із даними статистики, преси та документів політичних організацій.

Окремий пласт «Відродження нації» становлять матеріали про військове будівництво та українізацію армії. Його розповідь про Другий Всеукраїнський військовий з'їзд та процес формування українських військових структур дає можливість простежити взаємозв'язок між національним рухом, військовою мобілізацією та боротьбою за політичну легітимність [1, с. 202–203].

Водночас оцінки Винниченка не можна відривати від його політичної позиції. Соціалістичне бачення революції спричиняло обережне ставлення до традиційної моделі регулярної армії, тоді як військові реалії 1917–1918 рр. дедалі виразніше вимагали інституційно організованої сили. Джерело дозволяє простежити не лише заходи з українізації війська, а й політичні сумніви, які впливали на темпи та форми військового будівництва.

Винниченко описує переговори, політичні конфлікти та поступове загострення суперечностей щодо статусу України. Його текст дає змогу простежити, як автономістська політика українського керівництва трансформувалася під впливом політичної ситуації та зростання вимог українського суспільства.

Особливість авторської позиції полягає в тому, що він ретроспективно оцінює власні політичні рішення крізь призму наступних подій. Згадка про політичні вказівки Тимчасового уряду демонструє, як він прагнув пояснити логіку взаємодії українських діячів із Петроградом [1, с. 319]. Щодо більшовизму, Винниченко прагнув показати його не лише як військового противника, а як політичну силу, що пропонувала альтернативну модель влади та соціальної перебудови.

Розповідь про Українську Державу 1918 р. є важливою для реконструкції зміни політичного режиму та переоцінки попереднього революційного досвіду. Винниченко розглядає прихід до влади Павла Скоропадського крізь призму внутрішньої кризи Центральної Ради, німецької військової присутності та боротьби різних політичних сил за модель державного розвитку.

Цінність цього матеріалу полягає в можливості простежити, як представник соціалістичного табору сприймав консервативно-державницьку альтернативу. У тексті виразно простежується протиставлення двох політичних логік: революційно-демократичної та авторитарно-бюрократичної. Однак цю схему не слід приймати як готове пояснення подій: сучасні дослідження та документальні матеріали засвідчують складнішу конфігурацію політичних сил, соціальних інтересів і державних інституцій [6; 10].

Найбільш безпосередньо з власним політичним досвідом автора пов'язаний матеріал про Директорію. Винниченко був одним із її керівників, тому його реконструкція містить відомості про внутрішню політичну боротьбу, кадрові рішення, взаємини між соціалістичними партіями, військовими діячами та місцевими органами влади. Водночас саме тут найвиразніше виявляється проблема самовиправдання мемуариста.

Для аналізу цього комплексу джерел доцільно розглядати авторський текст одночасно на двох рівнях. На першому рівні він є свідченням про функціонування Директорії. На другому – політичним текстом, покликаним пояснити, чому певні рішення були прийняті саме так і хто, на думку Винниченка, ніс відповідальність за поразку. У дослідженнях особливо часто використовуються фрагменти третьої частини, присвячені політичній системі Директорії та її соціалістичним орієнтирам [3, с. 134–140].

Показовим є те, що Винниченко намагався пов'язати військові невдачі з внутрішньою політичною роз'єднаністю, соціальними конфліктами та недостатньою підтримкою державних інституцій. Ця інтерпретація є цінною як свідчення сучасника, однак не може бути єдиним поясненням. Для реконструкції причин поразки Директорії необхідно залучати військові документи, дипломатичну кореспонденцію, матеріали урядових структур, пресу та спогади інших учасників [10; 13].

Однією з центральних проблем «Відродження нації» є співвідношення національного та соціального. Винниченко не розглядав українське державотворення у відриві від соціальної революції. Для нього питання національного визволення мало бути пов'язане із соціальними перетвореннями, а держава – із забезпеченням політичних та економічних інтересів широких верств населення [7; 8].

У джерелознавчому сенсі це має принципове значення. Частина суджень Винниченка про діяльність Центральної Ради, гетьманату чи Директорії є одночасно оцінками конкретних політичних

рішень і проявами його власної ідеологічної позиції. Тому дослідник має відокремлювати інформацію про те, що відбулося, від пояснення того, чому це відбулося.

Питання причин поразки українського державотворення проходить через усю працю. Винниченко прагнув пояснити невдачу революції сукупністю внутрішніх і зовнішніх обставин. Серед них він виокремлював політичну роз'єднаність українських сил, недостатню організацію державного апарату, слабкість військової системи, суперечності між соціальними групами, зовнішній тиск та помилки політичного керівництва.

Особливого значення набуває персоніфікація політичної відповідальності. Винниченко часто оцінює події через діяльність конкретних політиків, що надає тексту виразної полемічності. Для сучасного історика такий спосіб реконструкції потребує корекції структурним аналізом. Поразку революції необхідно розглядати також через інституційну слабкість, міжнародну ситуацію, військову конкуренцію, соціальні трансформації та боротьбу декількох моделей державності [6; 10; 13].

Висновки. «Відродження нації» Володимира Винниченка є одним із ключових мемуарно-публіцистичних джерел до реконструкції політичних процесів Української революції. Його значення визначається поєднанням безпосереднього досвіду учасника подій, значного фактологічного матеріалу та розгорнутої політичної інтерпретації. Джерело особливо цінне для дослідження діяльності Української Центральної Ради та Генерального секретаріату, українізації армії, відносин із Тимчасовим урядом і більшовиками, політичної трансформації 1918 р., діяльності Директорії та дискусій про причини революційної поразки.

Водночас праця не може використовуватися некритично. Її ретроспективність, політична ангажованість автора, автобіографічна спрямованість і публіцистичний стиль зумовлюють необхідність постійного зіставлення з незалежними документами та іншими свідченнями. Найпродуктивнішим є триступеневий аналіз: відокремлення фактичної інформації, реконструкції авторської інтерпретації та вивчення політичної саморепрезентації Винниченка.

Принципово важливим є врахування хронологічної межі джерела: основний наратив охоплює березень 1917 – грудень 1919 рр. Тому для подій 1920–1921 рр. «Відродження нації» може бути лише опосередкованим джерелом. Зрештою, його слід розглядати одночасно у трьох взаємопов'язаних іпостасях – як свідчення безпосереднього учасника революції, як політичну інтерпретацію її перебігу та як пам'ятку української історико-політичної думки.

Список літератури:

1. Винниченко В. Відродження нації: історія Української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.). Київ; Відень: Дзвін, 1920. Ч. 1. 348 с.
2. Винниченко В. Відродження нації: історія Української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.). Київ; Відень: Дзвін, 1920. Ч. 2. 328 с.
3. Винниченко В. Відродження нації: історія Української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.). Київ; Відень: Дзвін, 1920. Ч. 3. 535 с.
4. Винниченко В. Відродження нації: історія Української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.). Київ: Політвидав України, 1990. Ч. 1–3.
5. Костюк Г. Володимир Винниченко та його доба: дослідження, критика, полеміка. Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1980. 283 с.
6. Кульчицький С. В., Солдатенко В. Ф. Володимир Винниченко. Київ: Альтернативи, 2005. 373, [1] с.
7. Кульчицький С. В. Володимир Винниченко: світоглядна еволюція. Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження): збірник статей. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2006. С. 32–71.
8. Лисяк-Рудницький І. Суспільно-політичний світогляд Володимира Винниченка у світлі його публіцистичних писань. *Сучасність*. 1980. № 9. С. 60–77.
9. Громадсько-політична діяльність Володимира Винниченка (до 125-річчя від дня народження): збірник статей. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2006. 280 с.
10. Дорошенко Д. І. Історія України 1917–1923 рр. Київ: Темпора, 2002. Т. 1: Доба Центральної Ради. 320 с.
11. Українська Центральна Рада: документи і матеріали: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1996. Т. 1 : 4 березня – 9 грудня 1917 р. 591 с.
12. Українська Центральна Рада : документи і матеріали: у 2 т. Київ: Наукова думка, 1997. Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р.
13. Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада: навчальний посібник. Київ: Заповіт, 1997. 344 с.

Stoian T.V. VOLODYMYR VYNNICHENKO'S "THE RENAISSANCE OF THE NATION" AS A SOURCE FOR RECONSTRUCTING THE POLITICAL PROCESSES OF THE UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917–1921

This article examines the informational, interpretive, and source-critical potential of Volodymyr Vynnychenko's "The Rebirth of the Nation" for reconstructing the political processes of the Ukrainian Revolution of 1917–1921. The study argues that the work should be approached not as a neutral chronicle of events, but as a complex memoiristic and publicistic source combining the firsthand experience of a participant in the revolution, political reflection, and a retrospective assessment of decisions made by the Ukrainian political leadership. Attention is paid to Vynnychenko's interpretation of revolutionary transformations, shaped by his political convictions, involvement in Ukrainian state institutions, and subsequent reflection on the causes of socio-political conflicts and the loss of statehood. The article analyzes the potential of "The Rebirth of the Nation" for studying the Ukrainian Central Rada and the General Secretariat, the Ukrainianization of the army, relations between Ukrainian political forces and the Provisional Government and the Bolsheviks, the Ukrainian State under Pavlo Skoropadskyi, the Directorate, and the factors behind the failure of the revolution. Particular emphasis is placed on critical source analysis: identifying the author's position, distinguishing factual information from subjective interpretation, considering the political context of the text, and comparing its evidence with other sources and contemporary historiography. The chronological scope of the work is established: its main narrative covers events from March 1917 to December 1919, limiting its direct usefulness for studying 1920–1921. The article concludes that "The Rebirth of the Nation" should be used comprehensively as a source of factual information, evidence of the political culture of the revolutionary era, and a significant work of Ukrainian political thought, while accounting for the subjectivity of the author's assessments and the need for critical verification.

Keywords: *Volodymyr Vynnychenko, "The Rebirth of the Nation", Ukrainian Revolution, Ukrainian Central Rada, Directory, memoirs, publicistic writing, source studies.*

Дата першого надходження статті до видання: 18.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.10.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.11.2026